

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена важливим аспектам професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Автор розглядає соціальну роботу у двох напрямках: як вид професійної діяльності та як навчальну дисципліну, а також робить акцент на багатoproфільному характері соціальної роботи та практичному професійному навчанні соціальних працівників.

Ключові слова: професійна підготовка; соціальні працівники; соціальна робота; навчальна дисципліна; практика.

Постановка проблеми. Глибока економічна і соціальна криза в Україні у середині 90-х років сприяє зростанню значення соціальної роботи як виду професійної діяльності, метою якої є регулювання правових, економічних відносин індивіда і суспільства, надання кожній людині допомоги і підтримки у вирішенні її проблем, забезпечення ефективного соціального захисту кожного члена суспільства. Це спосіб реагування суспільства на нову соціальну ситуацію, її проблеми, можливості [11; с. 1].

Становлення системи надання соціальних послуг у сучасних умовах вимагає підвищеної уваги до підготовки фахівців соціальної сфери, насамперед, соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка соціальних працівників є об'єктом дослідження ряду науковців: О. Поляк, Є. Г. Дедов, А. Й. Капська, Р. Х. Вайнола, О. Г. Карпенко, Г. О. Першко, В. А. Поліщук, Н. Є. Троценко, Л. І. Міщик та ін.

Мета статті – виділити важливі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, спираючись на дослідження українських та зарубіжних вчених.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників розпочалася в Україні тільки з середини 90-х років (як професія соціальна робота офіційно зареєстрована в березні – квітні 1991 року) [13; с. 82].

У працях багатьох дослідників поняття «соціальний працівник» ототожнюється з «соціальним педагогом». Ми вважаємо, що потрібно чітко розмежовувати сфери професійної діяльності соціальних працівників та соціальних педагогів, тому що у правовому полі посада «соціальний педагог» включена до переліку посад педагогічних працівників (Постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 14.06.2000), а посада «соціальний працівник» включена до переліку посад фахівців соціальної сфери [13; с. 82].

Є. Г. Дедов стверджує, що призначенням соціальної роботи є надання компетентної соціальної допомоги населенню, гуманізація соціокультурного середовища існування, підвищення ефективності соціалізації підростаючого покоління [3]. Він наголошує на багатoproфільному характері соціальної роботи, аргументуючи це тим, що соціальні працівники повинні допомагати широкому контингенту потенційних клієнтів, зіткнувшись з різноманітними проблемами, тому соціальні працівники зобов'язані оперувати знаннями цілої низки суспільних наук. Отже, у професійній підготовці соціальних працівників важливо орієнтуватися на багатoproфільні завдання та функції, які виконуються різними соціальними службами. Серед цих функцій можна виділити такі: аналітичну, прогностичну, управлінську, соціально-побутову, соціально-профілактичну, соціально-реабілітаційну, соціально-правову, функцію соціально-економічної підтримки. Для реалізації й виконання цих непростих функцій соціальному працівнику потрібні як досить серйозна професійна освіта, так і особистісна готовність дотримання відповідних професійно-етичних норм і принципів [3; с. 3].

На погляд А. Й. Капської успіх діяльності соціального працівника залежить від здібностей співпереживати людині, заспокоїти її, знаходити відповідний стиль спілкування. Важлива також здатність до самоосвіти і самовдосконалення [14].

Наведені здібності є запорукою успішного виконання завдань у професійній соціальній діяльності, яка складається з цілої низки принципів:

– соціально-політичні (принцип законності та прав людини, принцип державного підходу до завдань що реалізуються в соціально-педагогічній діяльності, принцип зв'язку змісту і форми соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи);

– психолого-педагогічні (принцип сприяння самореалізації дітей та молоді у всіх сферах їх життєдіяльності, принципи диференційованого та індивідуального підходу до об'єктів соціально педагогічної діяльності, принцип системності);

– організаційні (принцип компетентності кадрів, принцип інтеграції, принцип контролю та перевірки виконання професійних завдань);

– специфічні принципи соціально-педагогічної діяльності (принцип гуманізму, принцип незалежності, принцип опори на потенційні можливості клієнта у вирішенні власних проблем, принцип конфіденційності, принцип толерантності, принцип максимізації соціальних ресурсів.

Ми погоджуємося з А. Й. Капською, що дотримання вищезазначених принципів соціально-педагогічної діяльності є однією з базових умов професіоналізму в практичній роботі соціального працівника [14; с. 19].

Соціальний працівник – працівник соціальної служби, який надає соціально-побутові послуги її клієнтам. Повинен знати: нормативні документи щодо організації соціально-побутового обслуговування громадян похилого віку та інвалідів вдома, організацію ведення домашнього господарства, санітарно-гігієнічні вимоги по догляду за літніми і непрацездатними людьми в домашніх умовах, основи психології осіб старшого віку, способи надання невідкладної долікарської допомоги, основи законодавства у сфері соціального захисту громадян похилого віку та інвалідів [15; с. 468].

Соціальна робота як вид професійної діяльності ґрунтується на різних гуманітарних і демократичних ідеалах. Вона має п'ять ключових аспектів: соціально-економічний, національно-географічний, політичний, культурний, духовний [15; с. 458].

Виділяють соціальну роботу в громаді, групову, з випадком, індивідуальну, мобільну.

Визначення специфіки професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти потребує розглядати соціальну роботу у двох напрямках: як вид професійної діяльності та як навчальну дисципліну.

Соціальна робота як вид професійної діяльності – діяльність, спрямована на гармонізацію особистісних і суспільних відносин через надання допомоги окремим індивідам, групам людей і громадам, які відчувають утруднення у соц. функціонуванні, шляхом захисту, підтримки, корекції і реабілітації, а також шляхом зміни або реформування окремих елементів соц. системи. Соціальна робота, як професійна діяльність відрізняє її від інших професій типу «людина-людина» (лікаря, педагога, психолога, юриста та ін.) своєю багатоплановістю і працемісткістю. Найважливішою особливістю є характер відносин між спеціалістом і клієнтом. На відміну від суб'єкт-об'єктних відносин, притаманних іншим видам допомагаючих професій, у процесі соціальної роботи зазвичай складаються суб'єкт-суб'єктні відносини, при цьому допомога орієнтована переважно на активізацію клієнтів. Як і будь-яка інша діяльність, соціальна робота має свою структуру, кожен елемент якої органічно пов'язаний з іншими. Це суб'єкт, зміст, управління,

об'єкт, засоби, функції і цілі. Об'єктом соціальної роботи є проблеми людей, розв'язання яких потребує сторонньої допомоги. До суб'єктів належать держава в цілому, яка здійснює соціальну політику, державні, благодійні і громадські організації, працівники соціальної сфери, клієнти. Зміст соціальної роботи, як педагогічної діяльності включає наступні етапи: збір і аналіз інформації про проблему клієнта, об'єктивну оцінку ситуації, планування відповідних дій, вибір оптимального рішення, вибір відповідної техніки (методу) вирішення проблеми, застосування її для вирішення проблеми, оцінку ефективності [15; с. 463].

Соціальна робота як навчальна дисципліна включає в себе історію, теорію, методику, технології, менеджмент, зарубіжний досвід соціальної роботи тощо. У процесі вивчення соціальної роботи студенти оволодівають різними методами і технологіями, які дозволяють їм забезпечити посередництво між клієнтами соціальної роботи і суспільством, стимулювати клієнтів до виконання ними суспільно-значимої діяльності, запобігати соціальним проблемам і коригувати девіантну поведінку [15; с. 464].

В Україні функціонують 2258 спеціалізованих формувань, понад 1700 спеціалізованих державних центрів, що потребують висококваліфікованих спеціалістів у соціальній сфері, що обумовлює необхідність професійної підготовки соціальних працівників, здатних ефективно здійснювати сучасні завдання соціальної політики, уміло використовувати на практиці ефективні технології практичної роботи з різними категоріями населення [4]. Це задекларовано у Законах України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальні послуги» (2003), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (2005), «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (2007), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2009), регламентовано у листі Міністерства освіти і науки України від 02.08.2001 р. «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів». Примірому галузевому стандарту надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах (2009), Стандартах надання соціальних послуг представникам груп ризику (2010), тощо.

Основним завданням соціально-педагогічної роботи є налагодження балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю і особистістю перед суспільством. Однією з передумов успіху, ефективності соціально-педагогічної роботи є вміння спеціаліста визначати проблеми і потреби на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному і суспільному [5].

А. Й. Капська [4], О. Г. Карпенко [6] пояснюють соціальну роботу як єдність таких складників:

1) надання допомоги окремій людині чи групі людей, які опинилися в складній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультування, реабілітації, патронажу та інших видів соціальних і психолого-педагогічних послуг;

2) актуалізація потенціалу самопомоги осіб, які опинилися в скрутній ситуації;

3) цілеспрямований вплив на формування і реалізацію соціальної політики на всіх рівнях – від загальнодержавних до місцевих – з метою забезпечення соціально здорового середовища життєпобуту та життєдіяльності людини, створення системи підтримки людей, які опинилися у складній життєвій ситуації. Перші два рівні представляють мікрорівень, третій – макрорівень соціально-педагогічної роботи.

В Україні функціонують авторські школи соціальної роботи і соціальної педагогіки професора Капської А. Й. (м. Київ), професора Мигович І. І. (м. Ужгород), професора Харченко С. Я. (м. Луганськ), професора Міщик Л. І. (м. Запоріжжя) та ін., які порушили і розв'язали широке коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних із створенням умов для соціального становлення особистості загалом і підготовки соціальних працівників до професійної діяльності зокрема.

Підготовка фахівців соціальної та соціально-педагогічної сфери здійснюється загалом у 56 закладах вищої освіти України і 14 закладах I–II рівня акредитації.

Зазначимо, що системність у підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери забезпечується єдністю низки блоків циклу професійно-орієнтованої підготовки («Психологія», «Педагогіка», «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю», «Прикладні методики») і специфікою варіативної частини циклу. Ключовим компонентом у підготовці фахівця має стати професійно-орієнтована практика, оскільки вона визначає ті загальні та конкретні завдання, практичні вміння та навички, якими має оволодіти висококваліфікований працівник соціальної сфери [4].

У багатьох закладах вищої освіти України (Київському державному педагогічному університеті імені М. Драгоманова, Запорізькому державному університеті, Тернопільському державному педагогічному університеті імені В. Гнатюка, Миколаївському національному університеті імені Петра Могили) професійна підготовка соціальних працівників передбачає проходження практики протягом всього періоду навчання [12; с. 207].

О. Карпенко, А. Капська вважають необхідним зробити акцент на практичному професійному навчанні соціальних працівників, яке:

- сприяє формуванню і розвитку професійно важливих особистісних якостей спеціаліста, умінь і навичок проводити діагностику, створювати карту соціальної історії клієнта, вирішувати суперечливі проблеми клієнтів, володіти соціально правовою базою, організовувати взаємодію різних відомств, здійснювати аналітичну, прогностичну і корекційну роботу;

- дозволяє ефективно реалізувати набуті знання і вміння;

- дає можливість студентам впевнитися у правильності свого вибору;

- формує готовність студентів до професійної діяльності у соціальній сфері [6; с. 78].

– визначає ті загальні та конкретні завдання, практичні вміння та навички, якими має оволодіти висококваліфікований працівник соціальної сфери [4], [6].

Вайнола Р. Х. акцентує увагу на особистісному розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти. Вона згрупувала професійно-значущі особистісні якості соціального педагога в шість блоків (гуманістичний, деонтологічний, комунікативний, компетентісний, емоційно-вольовий та організаційний). Професійно-значущі особистісні якості в кожному блоці було структуровано, а саме: гуманістичний (терпіння, доброзичливість, доброта, чуйність, альтруїзм); деонтологічний (толерантність, тактовність, стриманість, коректність, конфіденційність); комунікативний (контактність, ввічливість, відвертість, відкритість, уважність); компетентісний (відданість справі, обізнаність, об'єктивність, працелюбність, досвідченість); емоційно-вольовий (наполегливість, рішучість, активність, упевненість, оптимістичність); організаційний (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність). Означена структура відображає по суті показники ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога [2; с. 19].

Н. Троценко зазначає, що професійне самовдосконалення соціальних працівників – це процес розвитку професійно-значущих якостей, підвищення рівня професіоналізму, основою якого є професійні сампізнання, самовизначення, самоорганізація та самореалізація фахівця [16].

О. Карпенко вважає, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників складається з трьох етапів: перший – орієнтовний (адаптивний), коли майбутній спеціаліст знайомиться з соціальною умовленістю, функціями, місцем і етикою діяльності соціального працівника; другий – це оволодіння теоретичними знаннями, необхідного для соціального працівника широкого профілю: соціологічними, психологічними, педагогічними, соціокультурними; третій етап – це оволодіння практичними навичками, необхідними для соціального працівника, зокрема, навичками спілкування, організація соціальної взаємодії і самопомоги, вплив з метою реабілітації клієнта чи корекції його поведінки тощо. Вона зазначає, що центральною ідеєю професійної підготовки студентів до соціальної роботи є їх комплексний розвиток як суб'єктів навчально-професійної діяльності і соціально-професійної комунікативної діяльності протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі [7].

Схожої думки дотримується Бакланов К. В., який розробив модель розвитку самоусвідомлення соціального педагога в процесі професійної підготовки і професійного самовдосконалення: перший рівень відповідає періоду професійної підготовки – це рівень формування основ; другий рівень відповідає закінченню професійної підготовки і оволодінням системою професійних знань, умінь та навичок, які становлять професійну компетентність; третій рівень – це рівень, яким володіє сформований професіонал, який має досвід професійної діяльності і володіє професійною духовністю як гармонією загальнолюдських, професійних і особистісних ідеалів [1].

На думку Л. Міщик, система підготовки майбутніх соціальних педагогів повинна носити комплексний характер та будуватися на основі наступних принципів: індивідуального підходу; єдності теорії й практики; добровільної участі; поступового включення учасників у профілактичну діяльність; послідовності; динамічності; поліфункціональності; співробітництва [9; с. 76].

З. Фалинська розуміє професійну підготовку соціальних педагогів як процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління [17].

Першко Г. зазначає, що соціальний педагог повинен володіти комп'ютерними методами набору, зберігання й обробки інформації, а також використовувати сучасні освітні технології у своїй професійній діяльності [10].

На думку В. Поліщук зміст підготовки спеціалістів повинен включати наступні компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи; власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника; розробку і реалізацію програм, що

підвищують компетентність соціального працівника [12; с. 200].

І. Мигович підкреслює, що соціальний працівник повинен мати відповідну професійну підготовку та знання з різних галузей правознавства, психології, соціології, педагогіки, статистики, демографії, фізіології, економіки, інформатики, управління. Для соціального працівника важливо бути емоційно загартованим, бути готовим до психічних перевантажень, зберігати втримку і доброзичливо ставитися до клієнтів за будь-яких обставин, вміти приймати рішення в екстремальних ситуаціях, критично оцінювати свою діяльність [8; с. 144].

О. Карпенко стверджує, що залучення майбутніх соціальних працівників до участі в організації і здійсненні процесу навчання допомагає студентам самостійно здійснювати аналіз, творчо підходити до поєднання теоретичних і практичних знань, активізує розвиток пізнавальної самостійності [6].

Висновки. Зазначимо, що модернізація і гуманізація системи вищої освіти України у контексті європейської інтеграції вимагають підвищення професійного рівня майбутніх соціальних працівників.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників повинна носити комплексний характер та орієнтуватися на багатопрофільні завдання та функції, які виконуються різними соціальними службами. Ключовим компонентом у підготовці соціальних працівників має стати практичне професійне навчання та професійно-орієнтована практика.

Список використаних джерел

1. Бакланов К. В. Формирование основ самосознания социального педагога в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / К. В. Бакланов. – М., 1998. – 180 с.
2. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук зі спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Київ, 2009. – 44 с.
3. Дедов Є. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до менеджменту в соціальній роботі : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук за спец. 13.00.05 – Соціальна педагогіка. – Луганськ, 2009. – 22 с.
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А. Й. Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : Педагогічні науки. – 2010. – № 15. – С. 12–16.
5. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики [Електронний ресурс] / А. Й. Капська // – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=23&c=263>
6. Карпенко О. Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навчальний посібник / О. Г. Карпенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 192 с.
7. Карпенко О. Г. Теоретико-методологічні підходи професійної готовності фахівців до соціальної роботи [Електронний ресурс] / О. Г. Карпенко // Режим доступу : http://vuzlib.com.ua/articles/book/39324Teoretiko-metodolog%D1%96chn%D1%96_p%D1%96/1.htm
8. Мигович І. І. Соціальна робота (вступ до спеціальності). Посібник. – Ужгород, 1997. – 166 с.
9. Міщик Л. І. Деякі аспекти професійної підготовки соціального педагога до профілактики соціального сирітства // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 6 (78). Педагогічні науки. С. 74–78.
10. Першко Г. О. Сучасна професійна підготовка соціальних педагогів / Г. О. Першко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Випуск 5. (Частина II) – С. 140–143.
11. Пічкаро О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук за спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопіль, 2002. – 22 с.
12. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери : зарубіжний досвід. посібник. – Тернопіль, 2002. – 222 с.
13. Поляк О. Проблеми ідентичності фахівців спеціальності «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка» в Україні // Вища школа. – 2012. – № 12. – С. 81–86.
14. Соціальна педагогіка : підручник. За ред. проф. А. Й. Капської – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
15. Соціальна робота : Короткий енциклопедичний словник – К. ДЦССМ, 2002 – с. 536 // Соціальна робота. Книга 4.

16. Троценко Н. Є. Професійне самовдосконалення соціальних працівників у ресурсних центрах : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук за спец. 13.00.05 – Соціальна педагогіка. – Луганськ, 2011. – 22 с.
17. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / З. З. Фалинська. – Вінниця, 2006. – 23 с.

О. О. Шенна,

*старший преподаватель кафедры английского языка,
ЧНУ им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина*

ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Статья посвящена важным аспектам профессиональной подготовки будущих социальных работников. Автор рассматривает социальную работу в двух направлениях: как вид профессиональной деятельности и как учебную дисциплину, а также делает акцент на многопрофильном характере социальной работы и практическом профессиональном обучении социальных работников.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; социальные работники; социальная работа; учебная дисциплина; практика.

О. О. Sheina,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

IMPORTANT ASPECTS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the important aspects of the training of future social workers. The author considers social work in two directions: as a kind of professional activity and as an academic discipline, and also emphasizes the multidisciplinary nature of social work and practical vocational training of social workers.

Key words: vocational training; social workers; social work; academic discipline; practice.

Рецензенти: *Гришкова Р. О.*, д-р пед. наук, професор;
Стрельчук Я. В., канд. пед. наук, доцент.

© Шеїна О. О., 2018

Дата надходження статті до редколегії 26.04.2018